

УДК 159.922.73–053.4(043.3)

ВИЯВЛЕННЯ ПЕРВИННИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНИКА В СПІЛКУВАННІ З ОДНОЛІТКАМИ.

О. Пісарєва, м. Київ,

Інститут психології

імені Г. С. Костюка НАПН України

У статті проаналізовані підходи до визначення понять цінностей, ціннісних орієнтацій. Розкриті основні тенденції, виявлені в процесі експериментального дослідження ціннісних орієнтацій у спілкуванні старшого дошкільника. Сформульовані наступні задачі з метою підвищення рівня сформованості доброзичливих взаємин старших дошкільників з однолітками, та їх ціннісних орієнтацій у спілкуванні.

Ключові слова: цінності, ціннісні орієнтації, ціннісні орієнтири, спілкування, взаємовідношення.

Постановка проблеми. Дошкільне дитинство є початковим періодом становлення особистості, коли формуються основи характеру, ставлення до навколишнього світу, людей, до себе, засвоюються моральні норми поведінки, важливі для особистісного розвитку якості психіки. Ціннісні орієнтири починають формуватися у дитини вже змалку. Ще в дошкільний період дитина на елементарному рівні опановує моральні категорії: добро і зло, пробує оцінювати під цим кутом зору власні вчинки. Перебуваючи в середовищі дорослих, вона мимоволі засвоює етичні норми поведінки, ставлення до них – позитивне чи негативне. Важко не погодитися з думкою Д. Ельконіна про те, що «виникнення первинних етичних уявлень є процесом засвоєння взірців поведінки, пов'язаних з оцінкою їх дорослими. У ході формування довільних дій і вчинків дитини-дошкільника виникає новий тип поведінки, яку можна назвати особистісною, тобто такою, яка опосередковується орієнтацій ними

образами, змістом яких є суспільні функції дорослих, їхнє ставлення до предметів і один до одного» [3, 294].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У психологічно-педагогічній літературі проблема ціннісних орієнтацій особистості висвітлена в працях відомих вітчизняних психологів: Б. Ананьєва, А. Бодальова, Л. Виготського, О. Леонтьєва, В. Мясищева, С. Рубінштейна, Д. Узнадзе. Ряд важливих висновків по проблемі розкривається в роботах К. Абульханової-Славської, Г. Андрєєвої, Л. Божович, Б. Братуся, А. Ковальова, В. Крутецького, І. Кона, А. Матюшкіна, В. Мерліна, Б. Ломова, В. Асєєва, В. Вілюнаса, Б. Додонова, К. Волкова, Л. Фрідмана та ін.

В дослідженнях цих авторів встановлено, що ціннісні орієнтації є найважливішим структурним компонентом особистості, її «ядром», що характеризує не тільки засіб, за допомогою якого досягається мета, але і саму мету людської діяльності, більш того – його життєву позицію, її основний зміст.

В основі нашого розуміння сутності категорії «ціннісні орієнтири особистості» лежить позиція тих філософів, психологів, педагогів, що визначають її як структурний компонент особистості, в основі якого – система цінностей відносин до дійсності, змістом якої є усвідомлення особистістю об'єктивного блага і переживання його як цінності. У результаті привласнене особистістю як цінність об'єктивне благо здобуває здатність регулювати і направляти життєдіяльність особистості (В. Мясищев, С. Рубінштейн, Л. Фрідман, К. Волков, А. Зосимовський, Т. Коннікова, О. Дробницький, М. Казакіна й ін.).

Як видно з визначення, категорія «ціннісні орієнтири особистості» містить у собі три компоненти:

1. Пізнавальний – усвідомлення об'єктивних рис, властивостей, якостей явищ дійсності в їхній значимості для інших людей; усвідомлення фактів дійсності в їхній значимості для себе.

2. Емоційний – переживання цінності предмета, явища, якості, факту.

3. Мотиваційний – готовність надходити відповідно до прийнятого (усвідомлюваною і пережитою) цінністю в ситуації вибору.

Виділення кожного з цих структурних компонентів поняття обумовлено тими психічними процесами, що забезпечують виконання даним особистісним утворенням його ціннісно-орієнтаційної функції.

Психологічними механізмами формування і розвитку ціннісних орієнтирів виступають індивідуально-типологічні особливості перебігу психічних процесів і, передусім мислення, пам'яті, емоцій і волі, що існують у формі інтеріоризації, ідентифікації та інтерналізації соціальних цінностей. Сформовані в систему, ціннісні орієнтири багато в чому визначають особистісну специфіку індивіда у всіх галузях людської діяльності.

Аналіз психолого-педагогічної літератури за темою дослідження дозволяє нам розглядати повний цикл розвитку ціннісних орієнтирів, який включає наступні етапи:

1) надання вихованцеві інформації про цінності та можливості для практичного оперування ними в спілкуванні та спільній діяльності;

2) прийняття ціннісних орієнтирів та реалізація їх в буденній діяльності і поведінці;

3) закріплення ціннісних орієнтирів, як особистісне значимих утворень;

4) психологічний супровід вихователями актуалізації потенційних ціннісних орієнтирів дитини, з метою укорінення їх в якостях особистості.

Формування особистості передбачає становлення певної системи життєвих цінностей людини. Ціннісний розвиток дитини в дошкільному віці є головним чинником в розвитку і становленні особистості надалі. Ціннісний розвиток – це розвиток моральності в духовній сфері дитини, що включає опору на цінності дитини. В ході соціальної взаємодії у дитини складається

система цінностей і ціннісних орієнтацій. Дитина привчається регулювати свою соціальну поведінку і взаємини з людьми відповідно до прийнятої в суспільстві системи цінностей. У зв'язку з цим особистість пред'являє до себе відповідні вимоги, відбувається оцінювання себе.

Однією з перших моральних потреб є потреба у спілкуванні. Задовольняється вона у процесі взаємодії з дорослими, які добирають педагогічно доцільні зміст і засоби спілкування. У ньому дитина здобуває перший досвід моральної поведінки. Це аж ніяк не означає, що дорослий формує її за власним задумом чи зразком. Дитина розвивається лише тоді, коли сама активно діє. Мистецтво вихователя виявляється у пробудженні і спрямуванні її активності на самовиховання.

Старший дошкільний вік є найбільш сприятливим для освоєння соціально ціннісних моделей взаємодії співпраці дітей з дорослими і однолітками (Т. Бабаєва, М. Лісіна, Т. Рєпіна, Е. Смирнова). Контактуючи з однолітками, діти вчаться погоджувати свої дії для досягнення загального результату, враховувати особливості партнера.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Викласти отримані матеріали експериментального дослідження по виявленню первинних ціннісних орієнтацій дітей в спілкуванні з однолітками. Розкрити основні тенденції сформованості ціннісних орієнтирів дитини-дошкільника у спілкуванні з однолітками, які виявлені в процесі експериментального дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мета нашого дослідження полягала в тому, щоб на основі використання різних наукових підходів виявити специфіку підґрунтя системи ціннісних орієнтирів дитини в сучасному соціопросторі і також у виявленні первинних ціннісних орієнтацій дітей в спілкуванні з однолітками. Згідно з висунутою гіпотезою, що підтвердилася в ході дослідження, формування первинних ціннісних орієнтацій приходить на період дошкільного віку, на той період, коли гра, як провідна діяльність, стає своєрідною формою засвоєння соціального досвіду. Розвиток ціннісних

орієнтацій визначається, перш за все, не індивідуальними особливостями суб'єкта, а чинником місця суб'єкта, що розвивається, в системі суспільних стосунків. Ціннісні орієнтації індивіда залежать, зрештою від соціального ладу і історії всієї культури, в яку включений цей індивід в процесі розвитку.

Методами нашого дослідження були:

1. Спостереження вільної поведінки дітей в умовах спілкування з однолітками з метою виявлення висловів і вчинків, що відображають їх ціннісні орієнтації.
2. Бесіда, що складається з серії питань, що виявляють у дитини ціннісні орієнтації в спілкуванні, направлені на відкриті стосунки з однолітками, на діалог і співпрацю, на довіру і дружбу.
3. Аналіз продуктів діяльності з метою уточнення і об'єктивування виявлених ціннісних орієнтацій.

Основні тенденції, виявлені в процесі експериментального дослідження:

1. У дітей дошкільного віку, починаючи з п'яти років, виявляються первинні ціннісні орієнтації в комунікативній сфері цінностей людини.
2. Ціннісні орієнтації індивіда залежать, перш за все, від соціального ладу історії всієї культури, в якій знаходиться цей індивід в процесі розвитку.
3. Первинні ціннісні орієнтації складаються в умовах міжособистісних стосунків людей, коли дитина дістає можливість порівнювати вчинки інших людей і безпосередньо оцінювати їх через своє суб'єктивне емоційне відношення, а також зіставляти це своє відношення з оцінками інших людей.

Базовий рівень комунікативного потенціалу визначає загальну спрямованість і мотивацію комунікативних дій дитини. Базовий рівень включає внутрішні установки і ціннісні орієнтації дошкільників в комунікативній сфері. Так, орієнтація на відкриті стосунки з однолітками, на діалог і співпрацю, на

довіру і дружбу є основою для комунікативного розвитку і для самореалізації дітей в колективі однолітків.

Навпаки, такі орієнтації, як негативна настанова на іншу людину, ворожість, замкнутість, закритість, відсутність терпимості до інших поглядів і позицій, можуть гальмувати комунікативний розвиток дитини.

Як показала бесіда, дитячий садок залучає старших дошкільників, перш за все, можливістю спілкуватися з однолітками. У дитячому садку у дошкільників багато друзів, яких вони люблять, з якими охоче проводять час, грають в різні ігри. Більше двох третин опитаних дітей упевнені в тому, що діти, а особливо друзі, з радістю чекають їх приходу у дитячий садок.

Відомо, що дошкільники виявляють особливу цікавість до однолітків, для них необхідно і важливо спілкування. Нами були розглянуті результати висловів дітей про дружбу, про того, кого звать другом і чому, яким має бути друг. Відомо, що дошкільники виявляють особливу цікавість до однолітків, для них необхідно і важливо спілкування. Майже всі діти у відповідях на питання: «З ким ти дружиш?», назвали імена друга, подружки. Одиначними відповідями були: «Я дружу зі всіма», «Я дружу з собакою», «З хорошими хлопцями». Переважна більшість дошкільників відзначили, що у них: багато друзів, «купа» друзів, дуже багато. В той же час, близько восьми відсотків дітей відповіли, що: друзів мало, я не дружу, немає друзів. У своїх міркуваннях про те хто такий друг, яким він має бути, діти в першу чергу виділяють особистісні якості однолітків.

На друге місце за значимістю діти ставлять поведінкові якості дітей. Для старших дошкільників «дружба» визначається в основному як «уміти грати», «уміти дружити, захищати, допомагати».

Більшість дітей висловили переконання, що кращі друзі для дівчаток – це дівчатка, а для хлопчиків – це хлопчики, що для 10% дівчаток друзями можуть бути і хлопчики, а 3% хлопчиків вважають за можливе дружити з дівчатками. В

той же час, третя частина дітей думають, що дружити можна і з дівчатками і з хлопчиками.

Таким чином, отримані дані свідчать про те, що значимим для дошкільників при визначенні друзів, є сплав особистісних і поведінкових якостей дітей, орієнтація на друга своєї ж статі.

У відповідях на питання «З ким тобі подобається розмовляти?», дошкільники віддали перевагу одноліткам (70%), аргументуючи це тим, що з ними цікаво, вони веселі, я з ними граю. Для 20% дітей кращими співбесідниками є дорослі, стільки ж дітей бачать своїми співбесідниками і дорослих і дітей.

Активна позитивна спрямованість на взаємодію з однолітками пояснюється відповідями дітей, що вони вважають за краще грати разом з друзями.

Спрямованість дошкільників на взаємодію з однолітками і дорослими виявляється і у відповідях на питання «Якщо у тебе щось не виходить, кого ти покличеш на допомогу? Чому?». Більшість дітей звернуться за допомогою до мами. На друге місце діти поставили подружку, друга. Третя частина дітей звернуться за допомогою до дорослих. Лише біля 20% дітей звернуться за допомогою до папи: він сильний, все уміє. Деякі діти покличуть на допомогу вихователя, пожежників, рятувальників. І лише п'ять відсотків дітей відповіли, що впораються самі.

Дані, отримані нами на етапі констатуючого експерименту, показали, що уявлення старших дошкільників про доброзичливість, доброзичливі взаємини недостатньо сформовані. Спостереження за діяльністю дітей свідчать про те, що і реальні взаємини дітей не завжди складаються успішно. Крім того, батьки не надають належного значення питанням етичного виховання, не володіють необхідною педагогічною культурою. Вихователі не завжди можуть підібрати і успішно застосувати ефективні методи і засоби виховання доброзичливих взаємин. Тому з метою підвищення рівня сформованості доброзичливих

взаємин старших дошкільників з однолітками нами планується розробка система психологічного супроводу.

У старшому дошкільному віці питання, мотивом яких є прагнення до пізнання навколишнього світу, сфери моралі і цінностей збільшуються і стають такими, що очолюють. Збільшення кількості питань вказує на зміну відношення дитини до дійсності. У старшому дошкільному віці дитина намагається якось по-своєму класифікувати об'єкти і явища, знайти в них загальні ознаки і виявити відмінності. Систематизація уявлень, віднесення до певних категорій, осмислення їх спільності і відмінностей є тими новими інтелектуальними завданнями, які прагне вирішити дитина. Питання, що задаються дітям у зв'язку з новими, вирішуваними їм самим завданнями, є одночасно показником збільшеної допитливості і спробою залучити дорослих на допомогу при вирішенні цих важких завдань.

Головна мета етичного розвитку полягає у формуванні спільності з іншими і можливості бачити в однолітках друзів і партнерів. Відчуття спільності і здатність побачити іншого є тим фундаментом, на якому будується етичне відношення до людей. Саме це відношення породжує співчуття, співпереживання, сорадовання і сприяння.

Висновки. Діагностика соціокультурного оточення дитини в дошкільній освітній установі показала, що вона володіє як позитивним, так і негативним потенціалом. Негативний потенціал пов'язаний з впливом сучасної «масової культури» (теле-, відео-, комп'ютерній продукції для дітей і дорослих, іграшкової індустрії, реклами), що викликає деформації дитячої субкультури, – її мови, ігрових форм, спілкування, установок, а також з руйнуванням дитячого ігрового співтовариства як природного інституту соціалізації.

Позитивний потенціал складає спеціально організоване педагогами розвиваюче середовище дитячого саду. В процесі діагностики виявлений високий рівень насиченості середовища дошкільних установ позитивними ціннісними орієнтирами.

Провівши підготовчий пошуковий аналіз поставлених завдань, ми визначили наступні важливі, на наш погляд, аспекти:

– важлива умова формування етично здорового суспільства – полягає у забезпеченні в культурі всіх членів суспільства пріоритету тих цінностей, які об'єднують народ, укріплюють суспільство, державу, гарантують безпечне життя людини, її права, свободи, злагоду у світі.

– цінності формують сенс життя людини, (у найширшому розумінні) що полягає, в соціальній діяльності, в якій відбувається упредметнення діяльнісної сутності людини. Діяльність, спрямована не на споживання, а на перетворення, здатна забезпечити прогрес суспільного розвитку.

– для дітей є характерним формувати судження про дії людей за наслідками, а не за намірами. Для них будь-який вчинок, що привів до негативного результату, є поганим незалежно від того, спричинений він випадково чи зумисне, з «поганих» або «добрих» спонукань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – С. 34–121.
2. Выготский Л. С. Развитие личности и мировоззрение ребенка / Л. С. Выготский // Психология личности: в 2-х т. – Т. 2. – Самара, 1999. – С. 160–165.
3. Эльконин Д. Б. Детская психология (развитие ребенка от рождения до семи лет). – М. : Учпедгиз, 1960. – 328 с.
4. Крутій К. Л. Педагогічна технологія освітньої роботи в полікультурному середовищі з дітьми старшого дошкільного віку / К. Л. Крутій // Дошкільна освіта. – 2007. – N 3. – С. 4–20.
5. Ковалев А. Г. Психология личности. – Л : ЛГУ, 1963.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Изд. 2-е. – М., 1946.

Е. Писарева.

**ВЫЯВЛЕНИЕ ПЕРВИЧНЫХ ЦЕННОСТНЫХ ОРИЕНТАЦИЙ
СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНИКА В ОБЩЕНИИ СО СВЕРСТНИКАМИ.**

В статье проанализированы подходы к определению понятий ценностей, ценностных ориентаций. Раскрыты основные тенденции, выявленные в процессе экспериментального исследования ценностных ориентаций старшего дошкольника в общении. Сформулированы последующие задачи с целью повышения уровня сформированности доброжелательных взаимоотношений старших дошкольников с ровесниками и их ценностных ориентаций в общении.

Ключевые слова: *ценности, ценностные ориентации, ценностные ориентиры, общение, взаимоотношения.*

Е. Pisareva.

**IDENTIFICATION OF PRIMARY VALUE ORIENTATIONS IN
CHILDREN'S COMMUNICATION WITH COEVALS.**

The article analyzes approaches to the value concepts and value orientations defining. The main trends were disclosed, which have been discovered during the pilot study of senior preschoolers' value orientations in communication. The following objectives were formulated in order to increase the level of mutual relations formation between senior preschool children and their peers as well as their value orientations in communication.

Keywords: *values, value orientations, value orientations, communication, relationships.*

